

15. Туриніна О. Л. Практикум з психології: навч. посіб. / О. Л. Туриніна – К.: МАУП, 2007. – 328 с.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / В. Франкл. — М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
17. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М.С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.

Філенко І. А. КРЕАТИВНОСТЬ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ИНВАРИАНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Проведено дослідження особливостей креативності, адаптації, поведінки в стресових ситуаціях, а також ціннісних орієнтацій у осіб юнацького віку на етапі професійного навчання в вищому навчальному закладі. З допомогою кластерного аналізу визначено чотири групи студентів, які відрізняються своїми типологічними особливостями. Обґрунтовано положення про те, що креативність особистості може розглядатися як психологічний інваріант її професійного становлення.

Ключові слова: креативність, адаптація, професійне становлення, самоактуалізація, ціннісні орієнтації особистості.

Filenko I. A. CREATIVITY AS PSYCHOLOGICAL INVARIANT OF PROFESSIONAL BECOMING OF PERSONALITY

Research of the features of the creativity, adaptations, conduction in the stress situations, and also the valued orientations at the persons of youth age on the stage of the learning in higher educational establishment are discovered. The four groups of students which differ in the typological features are certain by means of cluster analysis. Position that creativity of personality can be examined as a psychological invariant of her professional becoming is reasonable.

Keywords: creativity, adaptation, professional becoming, self-actualization, valued orientations of personality.

УДК 159.9

**Хомуленко Т. Б. (м. Харків),
Волошинська Л. В. (м. Донецьк)**

ПСИХОСОМАТИЧНІ ФЕНОМЕНИ ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

У статті представлено результати теоретичного дослідження поняття психосоматичних феноменів особистості, аналіз їх зв'язку із особливостями творчого процесу. Показана роль внутрішньої картини здоров'я у реалізації творчого процесу особистості.

Ключові слова: психосоматичні феномени, внутрішня картина здоров'я, творчий процес.

Проблема психосоматичних феноменів норми у сучасній науці виходить за межі психосоматичної медицини та стає предметом детального вивчення у психологічних дослідженнях. Проблема визначення ролі психосоматичних феноменів у творчому процесі на даний час залишається малодосліджуваною, що і обумовлює **актуальність дослідження**.

Міра наукової розробки проблеми психосоматичних феноменів представлена у В.А. Ананьєва, Т.Б. Хомуленко. У дослідженнях зарубіжних (Г. Уоллас, Р.Л. Солсо, Т. Гардіф, Р. Стернберг) та вітчизняних (О.М. Блох, Б.А. Лезін, П.К. Енгельмейер, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.Л. Роменець, П.М. Якобсон, М.Г. Ярошевський) науковців представлено аналіз поняття «творчий процес».

Метою дослідження було систематизація та узагальнення наукових підходів до зв'язку між тілесним та духовним «Я» як втілення творчості.

Творчість – багатогранний процес, участь в ньому людини не тільки породжує відповідні продукти, а й зачіпає його безпосереднє буття, внутрішній, душевний та фізичний світ. У більшості вітчизняної наукової та навчальної літератури поруч із поняттям творчий процес частіше зустрічаються такі терміни, як креативність, творче, евристичне, продуктивне мислення. Аналізуючи специфіку використання вченими даних понять, часто можна помітити, що вони використовуються як синоніми. Наприклад, З.І. Калмикова говорить, що «як синоніми до поняття «продуктивне мислення» використовуються терміни творче мислення, самостійне, евристичне, креативне» [2]. Але синонімічність понять не означає їх тотожності і тому передбачає відмінності, які в деяких аспектах наукових досліджень треба підкреслювати, виділяти. Поширена серед деяких вчених думка про те, що мислення якоюсь мірою завжди процес продуктивний, творчий, є причиною того, що в ряді підручників і словників з психології не виділяються окремо визначення даного виду мислення. Але частина вчених, таких як Г.С. Костюк, Д.М. Завалішина, Я.О. Пономарьов, В.Н. Пушкін, О.К. Тихоміров, В.О. Моляко та інші, вважає доцільним виділення такого виду мислення. Аналізуючи літературні джерела, можна прийти до висновку, що такі поняття як «творче», «продуктивне», «евристичне», «дивергентне» частіше означають просто різні аспекти одного і того ж процесу.

Маючи на увазі творче мислення, ми підкреслюємо, що мова йде про процес створення чогось нового.

Говорячи про продуктивне мислення, ми підкреслюємо ту ефективність процесу мислення, яку маємо або передбачаємо одержати (якість, кількість результату, економічність способу та ін.

Говорячи про евристичне мислення, ми підкреслюємо, що мова іде про специфіку мислительного пошуку, його прийоми.

Дивергентне мислення передбачає можливість мислення продовжувати багато різних ідей з одного джерела інформації.

На розуміння і використання терміну «креативність» у вітчизняній літературі з відомих причин вплинула специфіка його використання зарубіжними авторами. При аналізі змісту поняття «креативність» з різних джерел можна виділити два типи поглядів. До першого відносяться ті, що за основу визначення беруть здатність різноманітними способами доповнювати недостатню інформацію. До другого відносяться ті, що за основу беруть здатність орієнтуватись в надлишковій інформації, систематизувати її. З нашої точки зору, креативність включає обидві вищезазнані здатності. Креативність – це системна якість інтелекту, основними характеристиками якої є:

- 1) висока міра чутливості до дисгармонії елементів в структурі проблеми, яка може проявлятися в нестатку елементів, в порушеннях їх порядку, в надмірності інформації;
- 2) прагнення до корекції дисгармонії;
- 3) можливість корекції, сонована на відповідній інтелектуальній озброєності.

Говорячи про натхнення, яке передує творчому процесу, обумовлює особливості його протікання, ми маємо на увазі творчий порив, підйом. Слова «натхнення» та «подих» мають спільних корінь. З першим подихом починається наше життя, з останнім – закінчується. Отже, творчість та життя мають спільне, і це спільне у тому, що і те, й інше відноситься до організмичної психосоматичної феноменології. Ми можемо оживити творчість і творчість

може оживити нас. З одного боку, ми говоримо «ця творча ідея вдихнула у мене життя» або «він вдихнув життя у цю ідею», з іншої точки зору, можна почути твердження «я болію творчістю» або «він згорів від творчості». І дійсно, ми можемо навести велику кількість прикладів психосоматичної феноменології, аналізуючи творчість. Так, наприклад у творчому процесі може змінюватись вага тіла. Людина може забувати отримувати їжу або їсти неконтрольовано (постійно щось жувати). На різних стадіях творчого процесу апетит може зникати, посилюватись або змінюватись смакові переваги (як у вагітних).

До психосоматичної феноменології творчості на різних стадіях її реалізації можна віднести:

- зміни температури тіла;
- зміни кровопостачання частин тіла (червоне від збудження обличчя носія творчої ідеї або бліде обличчя особистості, яка страждає від невирішеної задачі);
- зміни рухової активності до полюсів її виявлення (гіпер- або гіпо-);
- зміни тиску;
- динаміку загострень та ремісії хронічних захворювань.

Творчу людину, з одного боку, може тривожити безсоння, з іншого боку, увісні може прийти творча ідея або шляхи її реалізації.

Перераховані феномени є не стільки симптомами, скільки соматичними виявами такого досліджуваного явища, як творчість.

Нетворчі ситуації, які супроводжують творчий процес, є основним дестабілізуючим фактором, що приводить до психосоматичної симптоматики. Тому цікаво досліджувати такі співвідношення, як:

- творча людина – рутинна робота;
- творча робота – шаблонність мислення її виконавця;
- творчі здібності в одній сфері – робота в іншій сфері.

Криза творчості може бути як наслідком певного соматичного захворювання, так і обумовлювати серйозні соматизації, боротьба з якими може йти через психокорекційний вплив.

Як відомо, у психології визначені вікові кризи, які є періодами активної творчості, творення особистості, а також які відрізняються соматизаціями. Крім того, такі кризи відрізняються своїм протіканням у творчих особистостей. На наш погляд, слід окремо зупинитись на віковому аспекті, аналізуючи психосоматичний феномен норми.

З позицій генетичної психології психосоматичний онтогенез має два контури: зовнішній – процес соціалізації тілесних функцій, та внутрішній – психологізацію тіла. Імовірно, по-перше, сам факт існування творчості у нашому житті в якості психосоматичного феномену і, по-друге, процес усвідомлення творчості як цілого феномену організаційного рівня і є одним з фактів психологізації тіла, яка має свою послідовність та закономірності.

Психосоматичні феномени проявляються у засвоєнні та проходженні тілесних знаків, в інтеріоризації засобів психічної регуляції тілесних явищ; формуються в процесі соціалізації тілесних функцій.

Поряд із психосоматичними симптомами виділяють психосоматичні феномени норми, що виникають у результаті обмежень соціалізації (заборони, покарання, наслідування прикладу у формуванні навичок і звичок) та сумісно пережитих емоцій (наприклад, радість, тривога тощо).

До психосоматичних феноменів норми відносять [6]:

- категоріальну структуру тілесного досвіду (її диференційованість та інтегрованість);
- образ тіла (його деталізованість, стабільність, чіткість меж, стійкість);
- ставлення до тіла (його прийняття, позитивність, небайдужість);
- категоріальну оцінну шкалу інтрацепції;
- тілесне самопочуття (з емоційно диференційованим змістом);
- невербальну комунікацію (систему її засобів);
- вербалізацію тілесності (систему її засобів, рівень володіння ними, можливість застосування);
- тілесні навички (їх кількість, рівень володіння, адекватність застосування, можливість переносу);
- тілесну регуляцію (проблеми з регуляцією, прагнення регулювати, досвід успішного регулювання, якість регуляції – її гнучкість, доцільність, ненав'язливість, помірність);
- валеонастановлення;
- внутрішню картину здоров'я;
- внутрішню картину хвороби;
- діалог з тілесним «Я».

Передбачається, що розвиток психосоматичних феноменів норми визначається зміною провідної діяльності і виникненням психічних новоутворень. Фундаментом існування осмислених психосоматичних феноменів є комунікація з матір'ю. Мати не тільки позначає тілесний феномен для дитини (словесно чи поведінкою), а й розкриває своїм емоційним реагуванням смисл та цінність кожного тілесного явища. Так, дитина, очевидно, не відрізняє біль від дискомфорту до його відзначення матір'ю. Влада комунікативного змісту над тілесними симптомами дитини настільки значуща, що симптом може не тільки з'явитись, формулюватись, а й зникнути. Прикладом є надзвичайна сила материнського цілунку, яким вона лікує дитячий біль, змінюючи смисл тілесного відчуття від страждання до кохання. Етап переваги комунікативного смислу тілесних феноменів обмежується строком виникнення автономних, інструментальних, тілесних дій та маніпуляцій із власним тілом.

Наступний етап розвитку психосоматичних феноменів пов'язаний з включенням до них гностичних дій. Цей етап характеризується інтересом дитини до власного тіла, пошуком засобів вербального та символічного визначення тілесних подій. Феноменологія тілесності описується вже не формулою «Я є тіло», а інакше: «В мене є тіло». Даному етапові відповідають тілесні дії, що спрямовані на імітацію та наслідування. Дитина наслідує хворих дорослих, копіює сімейні симптоми, стереотипи реагування на біль та ін. Новий етап соціалізації тілесності пов'язаний з виникненням рефлексивного прошарку свідомості. Поділ тілесного і духовного Я робить тіло та його феномени учасниками внутрішнього діалогу, який творить нові життєві смисли.

На думку російських учених актуалізація психосоматичних симптомів обумовлений відхиленнями у розвитку одиниць свідомості, за О.М. Леонтьєвим [3] – змісту, значення, чуттєвої тканини, біодинамічної тканини й порушеннями їх взаємодії. Симптоматика може бути пов'язана або з порушеннями в чуттєвій та біодинамічній тканині і в базовій емоційній регуляції тілесності, або з порушеннями в знаково-символічному опосередкуванні тілесності (довготривале збереження комунікативного змісту тілесних проявів, яке затримує розвиток пізнавальних та рефлексивних характеристик

тілесності). Таким чином, психосоматичний симптом являє собою втілення змісту скрізь систему значень в чуттєвій і біодинамічній тканині.

Вивчення основ психосоматики порушує питання про те, який шлях формування професійного мислення психолога був би успішнішим: заучування множинності психологічних інтерпретацій соматичних захворювань, нагромадження практичного досвіду аналізу на основі заученого, пошук певного загального принципу, який задає напрямок мислення психолога, аналітика соматика як у практиці консультування, так і в академічному дослідженні? Слід пригадати ідеї загального принципу, висловлювані ще психоаналітиками. Окрім того, пригадується відома в історії психології Вюрцбургська школа, представники якої говорили про те, що істинне мислення є не наочним і безобразним. Їх роздуми були на користь аргументу про те, що спроби візуалізувати зміст прислів'я тільки відволікає від глибини його розуміння. Наприклад, «яблучко від яблунки недалеко відкотиться». Спроба уявити собі яблуню тільки відволіче нас від розуміння того, що мова йде про батьків та дітей. При цьому метафоричні форми, які легко візуалізуються, є колодязем народної премудрості. Мабуть тому, що метафоричність думки дає змогу стати над лінією часу і легше виділити когнітивну схему, замасковану в образі. У прикладі з прислів'ям візуальний образ яблуні з яблуками вміщує в собі таку когнітивну схему: те, що народжує і що народжується, має низку загальних рис. Фактично, намагаючись зрозуміти специфіку функціонування органа, ми повинні виділити якусь когнітивну схему, що допоможе нам розібратися у психічній символіці соматичного розладу. Знову пригадується прислів'я про яблучко. Але тут все простіше. У нас уже є метафора, яка вміщує в собі візуальний образ і є носієм когнітивної схеми. Залишається лише її виділити. У роботі з психосоматикою візуальний образ спочатку треба створити. А вербалізований результат візуалізації особливостей функціонування органа дозволяє використовувати його як метафору. Ця схема визначається засобами персоніфікації, асоціації, візуалізації, аналогізації і дає змогу зрозуміти символіку розладів.

Практичним утіленням висловлених ідей може бути творчий підхід до проблем здоров'я як до діалогу між особистістю та організмом.

Однією з форм психосоматичних феноменів норми є внутрішня картина здоров'я, що представляє собою сукупність елементів (характеристик) здоров'я та пов'язаних з ним змістовно-психологічних, суб'єктивно-оцінних моментів існування.

Виділяють три основні грані внутрішньої картини здоров'я [1]:

1. Когнітивна. Раціональна сторона внутрішньої картини здоров'я – сукупність суб'єктивних або міфологічних умовиводів, суджень про причини, зміст, можливі прогнози, а також оптимальні засоби збереження, зміцнення та розвитку здоров'я.

2. Емоційна. Чуттєва сторона внутрішньої картини здоров'я – переживання здорового самопочуття, пов'язане з комплексом відчуттів, які формують емоційний фон (спокій, радість, свобода, легкість, симпатія. тощо).

3. Поведінкова. Моторно-вольова сторона внутрішньої картини здоров'я, яка представляє собою сукупність зусиль, прагнень, конкретних дій здорової людини, що обумовлено її системою вірувань та спрямованих на досягнення суб'єктивно значущих цілей.

Отже можна зробити **висновок**, що в основі будь-якої творчості лежить внутрішній діалог, що робить процес психологізації тіла подібним за механізмом із творчим процесом. Тоді діалог між тілесним та духовним «Я» можна

вважати втіленням творчості, продуктом якого є психосоматичні феномени норми, які мають риси вищих психічних функцій та обумовлюють виникнення зони найближчого розвитку внутрішньої картини здоров'я. Такі психосоматичні феномени норми є соматичними виявами творчості, що надає право:

- 1) розглядати творчий процес як психосоматичний феномен;
- 2) передбачати можливість його виявлення у формі, як норми, так і патологічної симптоматики;
- 3) використовувати соматичні виявлення як засіб дослідження закономірностей творчого процесу та особливостей творчої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев В. А.* Концептуальные основы психологии здоровья / В.А. Ананьев // Психология здоровья. – СПб. : Речь, 2006. – 384 с.
2. *Калмыкова З. И.* Продуктивное мышление как основа обучаемости / З.И. Калмыкова. – М., 1981. – 200 с.
3. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев – М., 1977. – С. 162–164.
4. *Лурия А. Р.* Внутренняя картина болезни и ятрогенного заболевания / А.Р. Лурия. – М.-Л. Биомедгиз, 1935.
5. *Орлов А. Б.* Возникновение новой психодиагностики: некоторые симптомы и тенденции / А. Б. Орлов // Вопр. психологии. – 1991. – № 5. – С. 129–130.
6. *Хомуленко Т. Б.* Анализ телесного симптома как психосоматического феномена / Т.Б. Хомуленко. – Х. : ХНПУ им. Г.С. Сковороды, 2011. – 41 с.

Хомуленко Т. Б., Волошинская Л. В. ПСИХОСОМАТИЧЕСКИЕ ФЕНОМЕНЫ ТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

В статье представлены результаты теоретического исследования понятия психосоматических феноменов личности, анализ их связи с особенностями творческого процесса. Показана роль внутренней картины здоровья в реализации творческого процесса личности.

Ключевые слова: *психосоматические феномены, внутренняя картина здоровья, творческий процесс.*

Homulenko T. B., Voloshyns'ka L. V. PSYCHOSOMATIC PHENOMENA OF CREATIVE PROCESS

In this article we present the results of the study of concept of psychosomatic phenomena of personality, the analysis of their relationship with the features of the creative process. The role of internal picture of health in the creative process of the person was shown.

Keywords: *psychosomatic phenomena, internal picture of health, creative process.*

УДК 159.9

Череповська Н. І. (м. Київ)

МЕДІАПЕРЦЕПТИВНА КОМУНІКАЦІЯ: РЕСУРСИ ПЕРЕГЛЯДУ ВІЗУАЛЬНИХ МЕДІАТЕКСТІВ

У статті розглядається проблема нового виду сприйняття – медіаперцептивної комунікації. Медіаперцептивна комунікація глядача з візуальним медіатекстом має важливу складову: психологічні ресурси перегляду. Психологічні ресурси становлять задоволення рекреаційних, розважальних, інтелектуальних, комунікативних, креативних та інших потреб. Задоволення потреб через перегляд візуального в інтернеті має певні тенденції.

Ключові слова: *новий тип сприйняття, медіаперцептивна комунікація, психологічні ресурси перегляду.*